

Dokumentaalselt tõestatud: Paul Keresel suleti tee maailmameistri tiitlile

Paavo Kivine

Paul Keresel elu- ja saatuselugu kergitas malemaailmas juba tema eluajal ning hoiab tänaseni ülal vastuseta küsimuse: miks neli aastakümnet maailma teravaimas tipus püsinud suurmeister ei tulnud maailmameistriks, miks ei jõudnud ta isegi tiitlimatšini? Kusjuures tema kolleegid-konkurendid väitsid üksmeelselt: mängutugevuse ja saavutuste põhjal Keres kahtlemata vääris seda tiitlit.

Meenutame. Esmakordselt, sealjuures kõige lähemale tiitlimatšile jõudis Keres juba 22-aastase noorukina, kui võitis 1938. aastal AVRO turniiri ning omandas õiguse välja kutsuda valitsev maailmameister Aleksandr Alehhin. Mis üksnes õiguseks jäigi, kuna too эмигрант-невозвращенец (on alles termin!) pidas patukahetsuse ning Venemaale tagasipöördumise tuhinas juba matšiläbirääkimisi punase Venemaa uue maleliidri, Molotovi ja Stalini favoriidi Mihhail Botvinnikuga.

Hiljem oli Keres neljal kandidaatide turniiril teine. Osutudes nõnda läbi aegade kõigi tiitlita jäänute hulgas suurimaks ebaõnnestujaks.

Paljud leiavad siiski, et „ebaõnnestuja“ pole siin õige sõna, ning väidavad, et Nõukogude võimuladvik lihtsalt ei lasknud Keresel kõrgeimat tiitlit püüda. Nii on arvatud Eestiski.

Teisalt on neid, kes väidavad, et Keresel jäi otsustavatel hetkedel puudu spordis hädavajalikest võitjaomadustest, n.-ö. tapja-instinktist. Selle kinnituseks viidatakse tema eksimustele otsustavates partiides. Lisame siia Läänes ikka valitsenud veendumuse, et muidu kõigeks valmis komnud ei võinud ometi teha sohki süütus lauamängus, kus

võidul või kaotusel ei saa olla mänguvälist tähendust. Meie teame, et saab ja oli.

Kummal leeril on õigus, kumb oletus on tõene? Ning kõigepealt: mida leidis ja millisele otsusele jõudis Keresel-loo suurim uurija ning asjatundja, tänaseks lahkunud Valter Heuer?

Teame, et kahjuks jäi biograafil Keresel-raamat soovitud kujul lõpule viimata. Heueri viimased tekstid juba teiste koostatud teoses „Meie Keres“ (2011) on pärit aastast 1983. Hiljem leitud ning arhiivides avastatud publitseeris ta küll mitmetes väljaannetes, kuid kõige selle teoseks vormimiseni enam ei jõudnud.

Kõige visamaid kahtlusi „suure sohi“ küsimuses on tekitanud 1948. aasta maailmameistriturniir, kuhu Keres sisenes maailma esimese-teise mängijana, kuid lõpetas kolmanda-neljanda koha jagajana, jäädes võitjaks tulnud Botvinnikule omavahelistes partiides alla üllatava skooriga +1–4. Kas ta kaotas meelega? Kas teda sunniti kaotama? Kes ta üldse võimude silmis tollal oli?

Heueri sõnul öelnud Keres talle, et ta läks sellele turniirile võitlema ja võitma.

Keres ise ei paotanud selles küsimuses suud. Ent aastaid hiljem, kaua pärast Keresel surma, paotas suu keegi teine. Kunagi Inglismaal ammuse tuttavaga õhtulauas istudes vastanud Keres võõrustaja samasisulisele küsimusele, et „teda just otse ei kästnud neid mängu Botvinnikule kaotada ning ta ka ei mänginud kaotusele, kuid talle anti üldisemat laadi instruksioonid, et kui Botvinnikul ei peaks õnnestuma maailmameistriks tulla, siis ei tohi selle põhjuseks olla Keres“¹. Meil on

¹ <http://www.chesscafe.com/text/skittles165.pdf>.

Koopia Ždanovi
nimele saadetud
õendi mustand-
variandist.

47

~~Секретно~~
~~Экз. № 1~~

СЕКРЕТАРЬ ЦК ВКП(б)

товарищу Ж Д А Н О В У А.А.

Справка

Вносим на Ваше рассмотрение предложение о включении гроссмейстера КЕРЕСА И.П. в число участников турнира на первенство мира по шахматам, который намечается провести весной 1947 года.

КЕРЕС И.П. по национальности эстонец, родился в 1916 г. в г. Нарва, в семье портного. Образование – незаконченное высшее (Университет в г. Тарту). С 1935 г. бессменный чемпион Эстонии по шахматам. С этого же года Керес шахматист-профессионал. В период с 1935 по 1940 г.г. Керес с неизменным успехом участвовал в ряде международных шахматных турниров. Крупнейшее участие Кереса – первые призы на турнире в Земмеринге (1937) и в Амстердаме (1938 г.). Керес пользуется большой популярностью в зарубежных шахматных кругах и имеет крупное международное шахматное имя. В 1941 г. Кересу присвоено звание гроссмейстера СССР по шахматам.

Керес И.П. во время войны находился на оккупированной территории, принимал участие в шахматных турнирах, проходивших в Германии и выступал с сеансами одновременной игры в германских военных госпиталях. Однако, за весь период времени, прошедший с момента освобождения Эстонской ССР, КЕРЕС вел себя лояльно, никаких компрометирующих высказываний и поступков с его стороны замечено не было. КЕРЕС женат, имеет двоих детей, с семьей живет хорошо. Жена Кереса восточная по происхождению.

Секретарь ЦК ВКП(б) Эстонии тов. КОРОТАММ также считает, что Керес может быть допущен к международным встречам и выездам за границу.

Учитывая то обстоятельство, что Керес имеет большие шансы занять в предстоящем турнире второе-третье место и что мировой шахматной печатью он расценивается как один из сильнейших шахматистов мира, считаем правильным допустить Кереса к участию в указанном турнире на мировое первенство.

Н. Романов.
Г. Александров.
М. Суслов.

"9" октября 1946 г.
И.П.Б. / 341/с
ОТЦ. ВС.

seega kaks kaudteed pidi saabunud, seejuures vastupidise sisuga lauset Kerese suust. Üks pillatud sügaval Vene ajal vastuseks kirjamehe teadahahtmisele, teine usaldatud kaugel maal vanale sõbrale teadmises, et sinna see jääbki.

Tõsi on küll see, et Heuer otsis pingsalt arhiividest „kurja käpajälgi“, leidmaks seda hüpoteetilist paberite paberit, milles võim tunnistas ühemõttelise selgusega: jah, me tegime seda. See paber jäi tal leidmata.

Kuni kaks aastat tagasi tõi elektronpost siinkirjutajale paki dokumente, mis pärit ajavahemikust 04.07.1946 kuni 19.03.1947, saatjaks Vene ajaloolane ja malemeister Dmitri Oleinikov. Need käsitlevad ülalmainitud maailmameistriturniiri ettevalmistust ning

puudutavad M. Botvinniku, P. Kerese ja V. Smõslovi osavõttu.

Ainult Kerese kohta on koostatud eraldi õiend, mis 09.10.1946 saadeti ÜK(b)P Keskkomitee sekretärile A. Ždanovile. Selles on kirjas:

Esitame teile läbivaatamiseks ettepaneku suurmeister KERES, P. P. arvamisest osavõtjaks male maailmameistritvõistlustest, mis on kavas korraldada 1947. aasta kevadel.

Suurmeister KERES, P. P. viibis sõja ajal okupeeritud territooriumil, võttes osa Saksamaal toimuvatest maleturniiridest ning andes simultaane Saksa sõjaväehaiglates. Siiski pidas KERES selle aja vältel kuni Eesti NSV vabastamiseni end ülal lojaalselt, mingeid kompromiteerivaid avaldusi või tegusid tema poolt ei täheldatud. KERES on abielus, omab kaht last, perega elab hästi. KERESE naine on häälestatud positiivselt.

Ka Eestimaa K(b)P KK sekretär sm. KAROTAMM leiab, et KEREST võib lubada rahvusvahelistele võistlustele ning sõitudeks välismaale.

Võttes arvesse asjaolu, et KERES omab suuri šansse saavutada eeloleval turniiril teine-kolmas koht (minu kursiiv – P. K.) ning seda, et maailma maleajakirjanduses peetakse teda üheks maailma tugevaimaks maletajaks, peame õigeks lubada KEREST mainitud maailmameistriturniirile.

N. Romanov
G. Aleksandrov
M. Suslov

Üksnes naiivsusest aus inimene võib pärast seda esitada küsimuse: miks ometi ei võinud Keresel olla šansse esikohaks?! Ülejäänuil ei tohiks olla enam midagi küsida või oletada.

Consummatum est.

Sellele dokumentaalsele tõestusele tuginedes vaadake tagasi varem toimunud sündmustele ja neist tulenevale.

Keres oli sõja ajal mänginud Suur-Saksamaa turniiridel. Punaarmee Tallinna vallutamise päeval pidi koos paljude tuntud eestlastega arreteeritama ka Keres. Kes (õnneks) ootas samal ajal Läänemaa rannas (küll asjaltult) paati, mis teda üle vete viiks. NKVD polkovnik, ühtlasi üleliidulise malesektsooni juht B. Vainstein jõudis Tallinna päev pärast maavägesid. Vestluses Eesti NKVD ülemaga ütles ta, et Kerese seadusekohane karistus oleks 25+5 aastat. Ent sel hetkel teada olevast olid Kerese patud hulga hullemad.

Selgus, et Keres oli olnud ühenduses Eesti Vabariigi Rahvuskomitee tegelastega, osalenud võltsdokumentide valmistamisel

ning olnud (sõbra)sidemetes „Haukka“ ja „Tümmli“ grupi liikmetega. Kellest pea kõik hukati või saadeti vangilaagrisse. Teda ennast kuulati paaril korral üle.

Kõik see jõudis mõistagi ka Moskvasse. 1945. aasta alguses saabus sealt Kereste koju keegi kindral (tase!). Toimus neljasilmavestlus. Ilmselt sellest, mis olnud ja mis olnust tuleneb. Tõenäoliselt tehti Keresele pakkumine ehk teiste sõnadega: teda informeeriti langetatud otsusest. Mis määraski meie rahvuskangelase elus edasise.

Lähemalt võib sellest ja kõigest muust lugeda suurmeistri 100 aasta juubeliks ilmuvast koguteosest „Paul Keres“.

Paavo Kivine

(1939), kirjastaja, Künnapuu 120-3, 12011 Tallinn, kivinepaavo@gmail.com